

men i »Unus testis« en art billigt trick, hvormed Ginzburg undgår for alvor at tage livtag med skepticisimen. Det vil i al fald ikke overbevise alle dem, som ikke allerede deler hans troskab over for et metodisk ideal, der insisterer på at rekonstruere fortiden så sandfærdigt som muligt.

Den manglende argumentation ændrer ikke ved, at Ginzburgs videnskabs-teoretiske position er uhyre sympatisk, og – hvilket man kan se i hans egne analyser – meget frugtbar. Men det peger på, at Ginzburgs styrke ikke ligger i de filosofisk orienterede, epistemologiske diskussioner. Også derfor er det ærgerligt, at *Spor* ikke giver os flere eksempler på Ginzburgs kulturhistoriske arbejder. Det er alligevel dem, der for alvor overbeviser om værdien i hans metodiske overvejelser. En kritik, der ikke skal skygge over, at *Spor* er en god, velskrevet og læseværdig samling af artikler, der både inspirerer og giver stof til eftertanke.

Jørgen Holmgaard

Møller om Munk

Per Stig Møller: *Munk*. Kbh. 2000 (Gyldendal).

Per Stig Møllers bog er en forfatterbiografi og placerer sig hermed midt i alle de problemer, der ligger begravet i denne genre som sådan.¹ Alene forholdet mellem forfatterens liv og digtning er en kompliceret sag, som i hvert fald siden Goethe har beskæftiget mange litteraturer, og som i de sidste 50 år ikke mindst har været et varmt emne i litteraturteorien. Det er dog ikke et spørgs-

mål, som bliver diskuteret i denne biografi, skønt en bevidsthed om dets eksistens nok kunne have beriget tankegangen. Men måske kan netop digteren Munk stå som et eksempel på, at det ikke altid behøver gøres så kompliceret? For Munk er dramatikken jo en iscenesat idédebat på et højere gebet end avisdebatten og talerstolen, som han dog samtidig benyttede med flid. Sådan kunne man ræsonnere. Alligevel kan man se, at det teoretiske problem kommer luskende ind ad bagdøren i Møllers biografi, uagtet at den går til sagen på den præmis, at der slet ikke er noget problem.

For når Munk med kraft og sving og mange farver sætter 'diktatoren' i dramatisk spil i stykke efter stykke, er det så fordi han er dybt tiltrukket af denne figur? Eller er det, fordi han vil afsløre ham? Måske blot debattere ham? Eller drives han af et prisværdigt ønske om vække tilskuerne ved at vise dem en i samtiden påtrængende politisk-kulturel problemstilling scenisk anskueligt, så de kan forstå den? Det bliver nemlig den slags spørgsmål, Møller føler han må tage på sig, og han diskuterer dem overalt i bogen. Så skønt han bestemt ikke ønsker at konfrontere litteraturteoretiske sager, kommer han alligevel i *praksis* i sine fortolkninger til igen og igen at placere sig i en problematik, som er langt mere kompliceret end bogens konkrete svar og løsninger giver indtryk af. Og som også er med til at gøre disse svar mindre entydige, end forfatteren selv synes at mene, de er.

At netop en usofistikeret entydighed generelt forfølges, er der ikke tvivl om. Det gælder således, når biografiske begebenheder leverer en *forklaring*. Munks biologiske far døde pludselig

kort efter Kajs fødsel. »Faderen bliver den fraværende far i himlen, som Kaj Munk søger erstatning for her på Jorden« (p. 54), hedder det i en sprogligt lidt gådefuld formulering, hvis mening dog vist er enkel, idet faderens død efterfølgende bliver forklaringsnøgle til de mange 'stærke mænd' i teksterne: »fader-figuren [er] den stærke mand, som skal være samfundets stationsforstander og i *Vedersø-Jerusalem retur*, 1934, efterlyses [han] som »herren i huset« (ibid.).

Så tæt en slutning mellem liv og værk er der dog normalt ikke plads til i bogen. Hertil bidrager naturligt nok dens disposition, hvor hvert afsnit kommer til at dreje om sit eget tematiske centrum, samtidig med at kronologien leverer bevægelsesretningen. Bogen har hovedafsnit om 'livet' (Munks), om 'tiden', om Munk under besættelsen, om 'troen' og så en gennemgang af skuespillene, der opdeles i de eksistentielt-religiøse og de eksistentielt-politiske. Gennemgangen af skuespillene er en blanding af handlingsreferat og en parafase af de idémæssige temaer med indflettede kommentarer hertil. Derimod er der kun lidt om Munks dramatik anskuet dramahistorisk eller mere -tek-nisk. Som sådan er dramatikken ellers interessant ved sin blanding af klassicisme og sin monstrøst moderne 'gigantisme' i slægt med netop den stilfusion, man også finder i de samtidige totalitære staters arkitektur og æstetiske iscenesættelser. Munk var ikke kun barn af sin far, men også af sin tid. I en sådan grad, at han kunstnerisk måske derfor forholdsvis hurtigt blev oplevet som forældet og snævert tidsbundet. Og det gør han vel også i dag. En Munk-biografi nu om stunder vil derfor ikke så me-

get blive en bog om en kunstnerskæbne som en bog om et kulturelt ikon, hvis appel ligger på andre – politisk-ideologisk farvede – gebeter. En appel, der standardmæssigt vækker positive eller negative konnotationer afhængigt af de involveredes politisk-ideologiske hældning. Måske derfor virker bogens gennemgang af værkerne som en pligtøvelse, der er gjort med stor og for så vidt beundringsværdig flid. Metodisk ligner den med sine handlingsreferater og idé-mæssige parafaser værkbeskrivelser, som de gængs blev foretaget i 1950'erne, før 1960'ernes mangfoldige udbud af nye ideer om tekster og litteraturlæsning dukkede op.

Mens levnedbeskrivelsen, når den fungerer i sammenhængen, leverer forklaringsnøgler til Munks forestillingsverden, har bogens tidsbeskrivelse først og fremmest den funktion at vise, at Munks fascination af mellemkrigstidens diktaturer deltes af mange. Det er en relevant pointe, men dermed er alt jo langt fra sagt. Møller nævner standardmæssigt 1. verdenskrigs betydning for det mentalitetsskifte, mellemkrigstiden blev farvet af. Han fokuserer på den opkommende irrationalisme, som han finder på højrefløjen, men lige så vel på venstrefløjen, internationalt repræsenteret ved Majakovskij og André Breton. Således ser han sol og vind delt lige. I dette symmetriske billede virker Munks totalitære tendenser ikke specielt påfaldende, nærmest tilforladelige. Møller kommer trods sin politiske baggrund mærkeligt nok ikke ind på hele den mentale barbarisering og voldeliggørelse i opfattelsen af de sociale konflikter, som var den politiske konsekvens af irrationalismen nye legitimitet. Uden den ville diktaturerne næppe være opstået.

Derfor er der også en vis logik i, at diktatorerne kom til magten netop i de lande, der m.h.t. politisk tradition for fornuftsorienterede demokratitanker var mest tilbagestående, blandt stormagterne Rusland, Italien og Tyskland. Det var lande, der – med det tyske socialdemokrati som den store undtagelse – ikke indeholdt indflydelsesrige demokratiske bevægelser, og hvis forhistorie var fuld af tvangs- og voldsprægede afgørelser af sociale konflikter. Hvorfor så grupper og enkeltpersoner i de demokratisk bedre rodfæstede Vestmagter og i Skandinavien – og blandt disse jo den biografis hovedperson – også kom til at tænke i autoritære og totalitære 'løsninger' er unægteligt interessant. Møller antyder den psykobiografiske tilgang nævnt ovenfor, men lægger ellers hovedvægten på at understrege, hvor udbredte de totalitære tankegange var. Derfor figurerer i billedet af tiden sigende nok heller ikke det stabile flertal af almindelige borgere, som i 30'ernes Danmark vedblev ved valgene at stemme på socialdemokratiet og de radikale, og som var uden for de totalitære fristellers rækkevidde. Reelt var det netop dem, der holdt det lille land på den demokratiske vej. Man kan sige, at bogen skærer et skævt tidsbillede, selv om man jo nok forstår hvorfor. Det er en om ikke forsonende så forklarende baggrund for Munk, der er på tegnebrættet.

Både litteratur- og mentalitetshistorisk kunne det have været en kvalificering af baggrundsbeskrivelsen at få inddraget, i hvor høj grad Munk bagud forbandt sig med den nationalromantiske linie i dansk åndsliv. Heri lå et stærkere anlæg for hans heroiske førerfascinationer, end man mentalt fandt i den mod-

satte lejr, som ideologihistorisk havde rødder tilbage til det moderne gennembrud m.v. Når denne modsatte fløjs mest yderligtgående skud, 30'ernes kommunistiske intellektuelle, blev stalinister, skete det, så vidt man kan se, da heller ikke ud fra en følelsesmæssig fascination af førerskikkelser, men ud fra et intellektuelt ræsonnement, om kadrepartiet, om den internationale klassekamp, om organisation etc. Eller som hos Gelsted, der i 1934 tidskarakteristisk skrev om proletariatets diktatur som 'et onde' kun nødvendiggjort af kapitalismen. Altså et sæt trods alt rationelt farvede ræsonementer. Deres fejlagtighed og farlighed er selvfølgelig åbenlys, ikke mindst her i eftertiden. Men tankeformer, fascinationer og handlingsmotiver hos de to typer af totalitarismetilhængere i mellemkrigstiden var alligevel forskellige. »For mange retsindige mennesker er diktaturets sejrsgang over Jorden i de sidste år en opfyldelse af umulige håb«, skrev Munk i 1934 (i *Vedersø-Jerusalem retur*, her citeret efter Møller p.127). Det er førerprincippet som sådant, der hyldes, i et udsagn, som man næppe finder i de andre lejre i tidens ideologiske landskab end den, Munk tilhørte. Endnu i den omdiskuterede Svendborg-tale fra sommeren 1940 genlyder denne tone og demokratiforagten genuint hos Munk. Møller benævner rigtigt det heroisk-romantiske i Munks tankeform, men det større mønster, hvoraf det er del, er ikke indfanget med facetteret forståelse for det stof, Munk mentalt var gjort af.

Det gælder, overraskende nok, for så vidt også nedad og indad i Munk-skikkelsen, der var fuld af mærkelige kontraster. Samtidig med at han som præst og dramatiker i en lang periode argu-

menterede netop følelsesmæssigt for autoritære løsninger på det moderne samfunds problemer, var han selv personligt en anti-autoritær af dimensioner. På det punkt fandtes hans lige sikkert ikke i samtiden, heller ikke i de kredse, hvor civilcourage og personlig integritet ellers blev hyldet, men langt fra altid praktiseret. Både bisper, ministre og selv hans elskede konge talte Munk bramfrit imod, når han følte det rigtigt og nødvendigt uden skelen til de eventuelle personlige omkostninger. Her findes lag, som ligger hinsides højre- og venstrefløjsproblematikken, men naturligvis ikke hinsides det heroisk-romantiske. Det er de samme lag, der ender med at give ham en skæbne af en i næsten antik forstand tragisk dimension. Den samme form for totalitær førermagt, som Munk selv i trediveerne havde påkaldt som frelser for alle vore onder, var netop den, der nogle få år efter – repræsenteret ved et hold kriminelle håndlangere – stillede ham op på en mark ved Herning en kold januarmorgen 1945 og uden en sentimental tanke til den tidligere tiltrukne skød ham ned til et gennemhullet jakkesæt med nogle sørgelige menneskelige rester indeni. Skønt Munk år forinden havde indset diktaturets hæslige konsekvenser og efterhånden forliget sig med, at demokratiet med alle sine jordiske skrøbeligheder vist alligevel var et mindre onde, blev han i en uhyggelig logik dræbt af netop det, han selv havde hyldet. Det er en skæbne, som selv uden digterisk bearbejdning har et klassisk tragisk format langt ud noget sædvanligt. Mærkeligt nok har Møller tilsyneladende ikke blik for netop dette i litterær forstand sandt tragiske i Munks skæbne.

Det har måske at gøre med, at det muligvis slet ikke er Munk som menneske eller Munk i en historisk sammenhæng, der interesserer Møller. Man kunne få en sådan tanke, når man ser, hvordan bogen er disponeret. Den starter nemlig ikke, som man kunne forvente, med Munks liv, men med et kapitel om »Eftermålet«. Eller rettere: om de modstridende Munk-opfattelser, der efter hans død blev opbygget i de politisk-ideologiske lejre, hvor hans skæbne i efterkrigsårene blev fortolket. Var han en uforbedrelig, højreorienteret diktatorbeundrer trods sin sørgelige skæbne, eller var han noget andet og mere? Havde han faktisk sagt farvel til de totalitaristiske tilbøjeligheder længe før krigen, og var hans diktatorstykker fra slutningen af 30'erne reelt kritiske debatter, ikke løbhudninger af de totalitære magtmennesker? Møller advokerer energisk for det sidste, og selv om hans fortolkninger af Munks taler nok er diskutabile i mange detaljer, lykkes det ham at sandsynliggøre, at Munk allerede før krigens udbrud var klar over nogle af totalitarismens farer og især meget konkret over den tyske trussel set fra et nationalt dansk synspunkt. Derimod lykkes det ikke Møller at afkræfte, at Munk politisk-ideologisk uforandret befandt sig på den yderste, nationalromantiske fløj, og at hans forhold til demokratiet med alle dets jævne skavanker fra hans side var en sen og nærmest aftvunget forligelse. Også i krigsårene så han nationale løsninger for sig, hvori det formelt demokratiske ikke havde nogen prioritet. For Munk var 'folkestyre' en åndelig, romantisk størrelse, sådan som det generelt var i den sværmeriske nationale tradition, han greb tilbage til efter 30'ernes moderne diktaturfascination. I disse

sidste spørgsmål er Møllers argumentation problematisk. Hans underliggende ræsonnement løber ad den linie, at når man er nazismemodstander og kompromisløs i afvisningen af besættelsesmagten, så er man hermed også demokratisk af overbevisning. Det indeholder en klassisk logisk fejlslutning, og ser man historisk på nazismemodstanden bredt i Europa dementeres den da også af mange eksempler. Bogens stofflige underbygning af synspunktet må derfor også foregå gennem en række målrettede *tolkninger* af et antal Munk-tekster eller rettere tekstudsnit. De kan ikke bare afvises som forkerte. Men de er ikke stærke nok til at overbevise, hvis ikke man på forhånd og *par tout* er indstillet på at komme samme sted hen, som Møller er.

Når bogen lægger sig op på et problematisk ræsonnement og en række tolkninger, som forekommer mere styrede end godt er, hænger det sikkert sammen med, at Møllers ærinde med at rehabilitere Munks demokratiske 'credentials' ikke kan skelnes fra et andet ærinde, nemlig at anklage efterkrigstidens kulturelle venstrefløj for ubeføjet at have udhængt Munk som højreorienteret diktaturhylder. I betragtning af bogens stoffylde og dens mange sider om Munks liv og værker, kan det undre, at netop eftermæleproblemet forekommer så vigtigt. Bogens grundige gennemgang af Munks taler, debatindlæg og dramatik gennem den periode, hvor hans opfattelser af den totalitære styreform udviklede sig, burde for så vidt i sig selv kunne stå som et korrektiv til de fejlopfattelser, der måtte være, i efterkrigstiden såvel som nu. Men striden om eftermælet er måske i virkeligheden hovedærinde. I hvert fald er det stillet forrest i bogen. Og virkningen er

ikke udeblevet. Som de fleste vil vide, startede der umiddelbart efter udgivelsen en omfattende og hidsig debat i indtil flere dagblade om Munk-eftermælet og Møllers bog. Eller rettere om de første ca. 50 sider af bogen. For resten blev faktisk ikke inddraget i debatten. Og det er en skade, om end måske ikke helt utilsigtet. Skade, fordi det foranstillede eftermælekapitel – ud over sin evne til at fremprovokere den debat, der kom og igen lagde sig – faktisk er det mindst interessante, polemisk fremdrevet som det er. Resten af bogen er langt mere sober såvel som informativ. Ikke dybtborende og generelt set langt fra enhver analytisk sofistikation. Men ser man bort fra den snævre polemiske hensigt, som misfarver eftermælekapitlet, er bogen respektabel som en historisk fremstilling, der fremlægger et meget fyldigt materiale. Enhver, der ønsker, kan nu langt lettere end før danne sig en selvstændig mening om denne – både i liv og værk – mærkelige Munk.

Note

1. Jeg tillader mig at henvise til overvejelserne i min anmeldelse af Jørgen Knudsens Brandes-biografi i *K&K* 87.

Ove Christensen

Ingen hatte

Hans Jensen: *Barnet og idioten. Danske dogmefilm i nærbilleder*, Århus 2000 (Systeme).

Dogmefilm er virkelig blevet et hit. Filmen vinder priserne, tilskuerne ser fil-